

RAYMOND BOUDON

SOCIOLOGIJA KAO ZNANOST

Naklada Jesenski i Turk, Zagreb,

2012, str. 149

Ukoliko bi neko ko se prihvati posla temeljnog iščitavanja naučnog opusa Rejmona Budona pokušavao da uhvati glavnu ideju vodilju koja usmerava naučnu misiju ovog francuskog sociologa, jedna ideja bi se sigurno sama nametnula. To je borba za sociologiju kao „normalnu nauku“ (Kun). Sa sigurnošću se može reći da je Rejmon Budon najuporniji i najdosledniji reafirmator veberijanske verzije metodološkog individualizma u društvenoj nauci u drugoj polovini 20. veka. I on je, poput Maksa Vebera, upravo u metodološkom individualizmu video paradigmu koja treba da „normalizuje“ sociologiju. Budon je i autor retke erudicije, često sposoban da na lak ali opet maestralan način, kroz prizmu epistemologije i filozofije istorije poveže sociološke, ekonomske i psihološke teorije sa nalazima opsežnih empirijskih istraživanja i svakodnevnih opservacija. Verujem da ni danas nema boljeg dela iz sociologije koje bi prosečnom studentu moglo da ulije više entuzijazma za bavljenje ovom naukom od Budonove knjige *Logika društvenog delanja*.

Nakon nešto više od 40 godina jedne impresivne naučne karijere, sada dobijamo njen presek u vidu intelektualne autobiografije pod nazivom *Sociologija kao znanost*. Ova knjiga, u krajnje pitkom stilu, u jedinstveni narativ spaja neka interesantna lična iskustva autora povezujući ih sa temama njegovog naučnog interesovanja i njihovim glavnim nalazima. Podeljena je na uvod, pet poglavlja, i zaključak.

Prvo poglavlje („Moje godine učenja“) nam nudi priliku da se upoznamo sa autorovim ranim intelektualnim podsticajima. Ono što se pokazalo uticajem od presudne važnosti svakako je bio njegov dodir sa radovima Roberta Mertona i Pola Lazarsfelda. Ono što ga je kod njih oduševilo je činjenica da se tu radilo o tipu sociologije koja je bila fokusirana na konkretna pitanja, i koja je samim tim bila sposobna da proizvodi pravo znanje. Boravak na Univerzitetu Kolumbija (1961/1962.) je i definitivno

preobratio Budona jer je on upravo tu usvojio paradigmu metodološkog individualizma. Ključni stav ove paradigme glasi da društvene pojave treba objašnjavati kao posledicu individualnih delanja čiji se uzroci nalaze u razlozima koji same pojedince motivišu na delanje (str. 17).

Budonova sklonost ka empiriji navela ga je da u eksploziji školske potražnje šezdesetih godina testira sposobnost apstraktne psihologije metodološkog individualizma da pruži dobro objašnjenje. U knjizi *Obrazovanje, šanse i društvena nejednakost* pokušao je da odgovori na zagonetku inercije: zašto demokratizacija obrazovanja nije ostvarila očekivani uticaj na korelaciju između društvenog porekla i nivoa obrazovanja, i društvenog porekla i društvenog statusa? Na ovom primeru Budon je rasvetlio glavni nedostatak strukturalističkih teorija: one nude samo polovična objašnjenja. Naime, tačno je da strukturni faktori utiču na izbore ljudi. Međutim, da bi se izbor potpuno objasnio, treba uzeti u obzir i mehanizme ljudskog odlučivanja. U slučaju obrazovanja, glavni mehanizam odlučivanja je mehanizam referentne grupe, koji ujedno i koči smanjivanje nejednakosti obrazovnih šansi (str. 42).

U poglavljima tri i četiri Budon se okreće temi ljudskih verovanja u istinito i ispravno. Objašnjavanje kolektivnih verovanja je po njemu od posebno velikog značaja jer upravo ona kreiraju život jednog društva. Ovde se može naći srž njegove teorije ordinarne racionalnosti. Ova teorija uspeva da i magijska verovanja i delanja interpretira kao racionalna dok god su ona utemeljena u subjektivno smislenim razlozima. A isto je i sa normativnim verovanjima: verovanje da je X ispravno ili legitimno često je posledica „nepriistrasnog posmatrača“ u čoveku, tj. jednog zdravog, transsubjektivnog, nezainteresovanog sistema razloga u njemu, za koji mu se čini da ga dele i drugi ljudi. Posmatrana ovako, i normativna verovanja jesu racionalna.

U petom poglavlju autor poredi delotvornosti koncepata „nepriistrasnog posmatrača“ Adama Smita i „vela neznanja“ Džona Rolsa sa konceptima „Šumpeterovog“ i „Olsonovog“ efekta u objašnjenju nekih od zagonetnih osobenosti francuske demokratije. Jedan od interesantnih nalaza je onaj koji kaže da „pedagogija javne rasprave, podizanje obrazovnog nivoa i razvoj tehnika komuniciranja“ mogu biti plodni mehanizmi u neutralisanju „Šumpeterovog efekta“ (str. 105).

U zaključku autor još jednom pledira za sociologiju kao *objašnjavalačku nauku*, koja je sušta suprotnost *literarnom duhu discipline* u koji je sociologija zapala. Put ka tom cilju se sastoji u usvajanju načela metodološkog individualizma kao njene paradigme, koja predlaže da sve društvene pojave treba objašnjavati kao kolektivne učinke nastale kombinacijom racionalnih individualnih delanja (str. 115).

Nadam se da ovaj načelan popis tema pokazuje da je Budon dobro sledio uput Karla Popera po kome su kvalitetni društvenjaci uvek istraživači

problema a ne predmeta. Od njegovih radova ne mogu (i ne treba) da profitiraju samo sociolozi, već i ekonomisti, politikolozi, psiholozi ali i filozofi društvenih nauka i metodolozi. Da se radi o klasičnom gigantu savremene društvene nauke svedoči i Budonovo članstvo u Britanskoj akademiji, Američkoj akademiji nauka i umetnosti, Međunarodnoj akademiji humanističkih nauka u Sankt Peterburgu, Centralnoevropskoj akademiji nauka i umetnosti, Francuskoj akademiji moralnih i političkih nauka.

Nakon svega iznetog, jedno pitanje se nameće kao zagonetno: kako objasniti gotovo nikakav prijem Budonovih ideja u domaćim naučnim krugovima? Verovatno jedino logično objašnjenje leži u njegovoj dubljoj epistemološkoj poziciji koja se u potpunosti kosi sa determinističkom paradigmom koja je na jugoslovenskom akademskom prostoru dominirala više od polovine veka. Radi se o sledećem: dok su naši društvenjaci sve kolektivne ishode i društvene promene objašnjavali na osnovu raznih nomoloških, strukturalističkih i ontoloških zabluda, Budon je ove zablude temeljno i neumorno pobijao, i objašnjavao da svi makrofenomeni nisu ništa drugo do nenameravane agregatne posledice individualnih ponašanja ljudi koji teže svojim prizemnim, svakodnevnim interesima. Dok su se naši društvenjaci fokusirali na društvene strukture kao ključne uzroke društvenog ponašanja, Budon je išao korak dalje i insistirao na značaju koncepta ljudskog izbora za društveno objašnjenje. Dok su naši društvenjaci pričali o nužnostima u društvenom životu, Budon je dokazivao da je društvo samo međuzavisan skup igara koje pojedinci simultano igraju sa ciljem da pobeđu. Dok su naši društvenjaci tragali za prvim pokretačima društvenih kretanja (i verovali da su iste pronašli u klasama i materijalnim snagama društva), Budon je upozoravao na jalovost tih pokušaja i pozivao na jednu naučniju, i samim tim, znatno skromniju sociologiju (po Poporovim standardima). U suštini, dok su naši društvenjaci radili na jeziku društvenog ponašanja programiranog od strane sila koje operišu iza leđa ljudi, Budon je razvijao jezik individualne slobode.

U osnovi, dva su ključna pojma na kojima počiva čitava Budonova analitika, i bez kojih je praktično nemoguće razumeti njegovu sociologiju. Prvi je pojam individualnog delanja, a drugi je pojam nenameravanih posledica. Naravno, njihov izbor nikako nije slučajna, jer oba imaju značajne posledice kako po teoriju i metodologiju društvene nauke, tako i po njeno filozofsko i epistemološko zaleđe. Najpre, koncept nenameravanih posledica implicira pojam ljudskog delanja. Govor o *nenameravanim* posledicama ima smisla samo u analitičkom okviru koji priznaje međuzavisnost odluka pojedinaca koji, na osnovu svojih ciljeva i verovanja, operišu u jednom otvorenom sistemu šansi. Drugim rečima, on je jedina smisljena alternativa naučnom programu po kojem društvene strukture imaju autonomnu sposobnost da se repliciraju.

Sa druge strane, pojam individualnog delanja je, po Budonu, kamen temeljac društvene nauke. Zašto? I kako? U svakoj nauci postoji pravilo da se svi fenomeni višeg reda objašnjavaju traganjem za njihovim najelementarnijim konstitutivnim česticama. Na primer, objasniti u sociologiji neki društveni fenomen (bio on, recimo, događaj, empirijska opservacija ili strukturalna regularnost) znači pre svega otkriti njegove mikrouzroke. Po Budonu, glavni uzroci društvenih fenomena uvek su individualna delanja. Dobro je poznato da je ukorenjivanje društvene teorije u jednu dobru teoriju individualnog delanja ostalo nedosanjan san sociologije još od prvog grandioznog pokušaja Talkota Parsonsa u *Strukturi društvenog delanja* iz 1937. Verujem da danas, prvi put nakon tog Parsonsovog pokušaja, u Budonovoj teoriji ordinarne racionalnosti dobijamo ozbiljnog kandidata za toliko željno iščekivanu opštu teoriju delanja za društvenu nauku. Za ovu tvrdnju imam nekoliko argumenata. Najpre, svojom teorijom Budon je ubedljivo dokazao ograničenu upotrebljivost *homo economicusa* teorije racionalnog izbora, koja je dugo vremena bila glavni pretendent na status opšte teorije delanja. Inkorporirajući u nju vrednosti, shvaćene kao preskriptivna verovanja utemeljena na sistemu subjektivno jakih razloga, on je relativno lako uspeo da izađe na kraj sa brojnim „paradoksima“ društvenog života poput npr. paradoksa glasanja ili altruizma. Ključni pomak je, međutim, usledio tek kada je Budon uspeo da u sistem ljudske racionalnosti integriše element za koji se uglavnom verovalo da je njen glavni remetilac: to su ljudska verovanja. U prvom koraku on je predložio da se ona uvek moraju razumeti kao zavisna od društvenog konteksta, i kao takva ih treba i objašnjavati. U narednom koraku on je razvio jednu duboku teoriju verovanja kako bi pokazao da ona uglavnom počivaju na nekom sistemu dobrih razloga, koji su pak zavisni od implicitnih i respektabilnih teorija i njenih pretpostavki. Ovakav način razmišljanja lako ga je odveo i ka uključivanju koncepta društvene strukture, koja je oduvek bila kamen spoticanja između metodoloških individualista i njihovih izazivača, u logiku individualističkog objašnjenja. On je to učinio (u *Analizi ideologije*) analizirajući takozvane pozicione, dispozicione, epistemološke i komunikacijske efekte kojima je izložen svako u društvu: počevši od Indijanca koji igra sa ciljem da proizvede kišu, pa sve do najmodernijeg naučnika. Interakcijom koja se dešava između stvarnosti, proizvođača ideja (poput sociologa i ekonomista) i publike, zbog uticaja ovih efekata, izobličavanje racionalnosti je normalan ishod. Ovo pokazuje kako Veberova i Dirkemova analiza magije, tako i Marksova analiza fetišizma robe. Ovim je Budon pokazao da je svaka racionalnost uvek pozicionirana, tj. *ograničena* racionalnost. Na primer, bankar će monetarne fenomene sagledavati na drugačiji način od profesora latinskog jezika, a samo sagledavanje će zavisiti i od toga da li su bili izloženi kejnzijanskim ili libertarijanskim idejama.

Ovim je Budon zatvorio aparat „Kolemanovog čamca“ društvene analize. Pozicije u strukturama utiču na ljudsku racionalnost, gotovo uvek dajući ljudima dobre razloge da delaju na određeni način. Potom, ljudi svojim interakcijama u *međuzavisnim* sistemima, putem mehanizama agregacije i kompozicije, proizvode nenameravane i često pervertirane kolektivne posledice.

U poslednjih deset i više godina smo kao društvo doživeli neke važne političke promene. Međutim, kao što i Budonova *Analiza* implicira, za kretanje ka dubljim promenama neophodna je i promena perspektive proizvođača naučnih ideja. To je momenat koji nam nedostaje. Da li će ova knjiga odigrati ulogu jedne od tački preokreta u kretanju zajednice naučnika ka preko potrebnoj „naučnoj revoluciji“ ostaje nam da vidimo. Izražavam svoju nadu da će tako i biti.

MILOVAN DEKIĆ
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Beogradu